

IMPERIALIZMO TEORIJOS KLAUSIMAI V. KAPSUKO LITERATŪRINIAME PALIKIME PIRMOJO PASAULINIO KARO METAIS

D. VEDERAITĖ

Įvairiapusiškame V. Mickevičiaus-Kapsuko literatūriniame palikime svarbią vietą užima marksistinės-lenininės ekonominės teorijos populiarinimas lietuvių kalba.

Marksistinės-lenininės ekonominės teorijos klausimais V. Kapsukas yra parašęs daug straipsnių, kurie buvo spausdinami legalioje ir nelegalioje socialdemokratinėje ir komunistinėje spaudoje, leidžiamoje Lietuvoje, Tarybų Sąjungoje ir užsienyje. Jų tarpe nemažai stambesnių darbų, kaip „Rusijos karas su Japonija“ (1904), „Darbo diena“ (1905), „Ekonominio plėtojimosi keliai“ (1914), „Bruožai iš politinės ekonomijos“ (1921) ir kt. Taip pat labai reikšmingos šiuo požiūriu V. Kapsuko paskaitos, skaitytos vakarų tautinių mažumų komunistinio universiteto Maskvoje studentams; išlikusios šių paskaitų stenogramos yra saugomos Lietuvos Komunistų partijos CK partiniame archyve.

Vertinant V. Kapsuko darbą marksistinės-lenininės politinės ekonomijos propagandos srityje, reikia atsižvelgti į tai, kad jis savo visuomeninės-politinės veiklos pradžioje dar nebuvo susipažinęs su marksistine literatūra. V. Kapsuko mokslinė pasaulėžiūra formavosi palaipsniui, veikiami sudėtingų istorinių sąlygų bei prieštaringų įtakų¹.

Savo visuomeninę-politinę veiklą V. Kapsukas pradėjo kaip revoliucinis demokratas. Ir tik vėliau, susipažinęs su marksistine literatūra, revoliucinio judėjimo Rusijoje veikimas, jis tapo nenuilstamu kovotoju prieš buržuazinę ideologiją, oportunistines tendencijas darbininkų judėjime, karštu marksizmo-leninizmo idėjų propagandistu. Tapti marksistu V. Kapsukui labai padėjo ir asmeninė pažintis su V. Leninu, J. Sverdlovu, M. Frunze.

Pirmojo pasaulinio karo metais V. Kapsuko darbuose svarbią vietą užima juo publicistiniai straipsniai opiausiais to laikotarpio visuomenės gyvenimo klausimais. Savo straipsniuose atsiliepdamas į visus svarbiausius visuomeninius-politinius įvykius, V. Kapsukas kartu populiarino marksistinės-lenininės ekonominės teorijos teiginius. Ypač daug jis rašė antimilitaristine tematika.

Atsiliepdamas į 1899—1901 metais Kinijoje vykusį „boksininkų“ sukilimą, V. Kapsukas rašo antimilitaristinį straipsnį „Kas džiaugiasi iš

¹ V. Kapsuko mokslinės pasaulėžiūros formavimasis čia nenagrinėjamas. Apie tai žr.: A. Sniečkus, Vincas Mickevičius Kapsukas, V., 1960; R. Sarmaitis, Įvadas leidžiamiesiems V. Kapsuko raštams, V. Kapsukas, Raštai, t. I, V., 1960; V. Kapsuko leidžiamų raštų 2—8 tomų pratarmės. Р. И. Маркьявичус, Общественно-политическая деятельность В. Капсукаса в 1903—1918 г., Автореферат, Вильнюс, 1964.

karo?" Vėliau, kilus Rusijos-Japonijos karui, V. Kapsukas parašė daug atsišaukimų, straipsnių ir brošiūrą „Rusijos karas su Japonija“; tai buvo žymiausi antimilitaristinės publicistikos pavyzdžiai to meto lietuvių literatūroje. Siuose darbuose V. Kapsukas griežtai smerkia imperialistinius karus, sunkia našta gulančius ant darbo žmonių pečių. V. Kapsuko antimilitaristinės pažiūros jau ankstyvojoje jo publicistikoje griežtai skyrėsi nuo smulkiaburžuazinio pacifizmo, nes Kapsukas ne tik smerkė karą, bet ir marksistiškai aiškino karų priežastis, tikslus, parodė jų imperialistinį pobūdį. V. Kapsukas rašė, kad aštri konkurencinė kova bei imperialistinių valstybių muitų politika apsunkina prekių realizavimą ir verčia „godžius fabrikantus“, siekiančius pelno, ieškoti naujų rinkų, kapitalo idėjimo sferų. „Bet geruoju tokių naujų vietų arba rinkų niekas niekam neduoda,— jas reikia užkariauti, spėka (jėga—D. V.) išplėsti iš silpnosiojo. Dėl tokių priežasčių atsitinka dabar beveik visi karai...“ [20, p. 241]. Konkrečiai Rusų-Japonų karo priežastimi V. Kapsukas laikė dviejų imperialistinių valstybių ekonominių interesų susidūrimą, siekiant užgrobti svetimas rinkas.

Savo antimilitaristinėje publicistikoje V. Kapsukas kėlė ir kitą labai svarbų klausimą: kokias pozicijas darbininkų klasė turi užimti savo šalies vyriausybės, kariaujančios imperialistinį karą, atžvilgiu? V. Kapsukas pasisakė už caro vyriausybės pralaimėjimą Rusijos-Japonijos kare, nes šis pralaimėjimas parodytų carizmo sistemos krizę ir priartintų bręstančią revoliuciją. „Ir mes savo gerovei, lygiai kaip ir Rusijos žmonių gerovei,— rašė V. Kapsukas,— norime, kad Japonija tą karą laimėtų, geidžiame, kad caras pralaimėtų“ [10, p. 181]. Šiuo klausimu V. Kapsukas laikėsi bolševikinį revoliucinio marksizmo pozicijų, dar nebudamas bolševiku.

Tuo metu V. Kapsukas dar nebuvo giliau susipažinęs su marksizmo teorija, ir jo pažiūrose pasigendama nuoseklumo. Pavyzdžiui, teisingai įvertinęs karo imperialistinį pobūdį, V. Kapsukas klaidingai galvojo, kad Japonijos jungas Korėjoje ir Mandžūrijoje būtų nepalyginamai lengvesnis už Rusijos; nepajėgė teisingai įvertinti Vakarų Europos buržuazinių konstitucinių monarchijų esmės [9, p. 138]. Nežiūrint kai kurių spragų V. Kapsuko teorinėse pažiūrose, jo straipsniai, brošiūros antimilitaristine tematika yra labai svarbūs, nes čia mėginama marksistiškai aiškinti imperialistinių karų priežastis bei tikslus.

Teoriniu požiūriu žymiai brandesni tie V. Kapsuko straipsniai antimilitaristine tematika, kurie parašyti pirmojo pasaulinio karo metais.

Kilus pirmajam pasauliniam karui, viešpataujančios klasės ir jų ideologai stengėsi pateisinti imperialistinį karą, nuslėpti nuo liaudies masių tikrąsias jo priežastis, tikslus, apgauti darbo žmones ir paversti juos aklu imperialistinės politikos įrankiu.

Karo metais II Internacinalo oportunistiniai lyderiai ir daugelio socialistų partijų dešininji vadovai išdavė darbininkų klase: perėjo į socialšovinistines pozicijas; atsisakė revoliucinės kovos, skleidė darbininkų tarpe šovinistines idėjas; palaikė imperialistinę buržuaziją, skelbė, kad karo metu klasių kova silpnėja, nes karas įpareigoja darbininkus drauge su savąja buržuazija „ginti tėvynę“.

Dauguma socialistų partijų, kurioms vadovavo oportunistai, atsisakė proletarinio internacionalizmo, klasių kovos principų ir ėmė bendradarbiauti su savąja buržuazija. Tai buvo idėjinis II Internacinalo žlugimas. Rusijoje menševikai nuo pat karo pradžios užėmė socialšovinistines pozicijas. Tiktai bolševikų partija, vadovaujama V. Lenino, nuosekliai laikėsi proletarinio internacionalizmo principo karo atžvilgiu.

Tiesa, beveik visų šalių socialdemokratų partijose buvo internacionalistų, kurie karo klausimu laikėsi bolševikams artimų pažiūrų, bet kovojo

prieš socialšovinizmą, nereikalaudami nutraukti ryšių su centrizmu. Tarp internacionalistų buvo ir V. Kapsukas.

V. Kapsuko pažiūroms karo klausimu priartėti prie bolševikinių pažiūrų šiuo klausimu didelę reikšmę turėjo V. Lenino 1914 m. spalio pabaigoje Ciuriche perskaitytas referatas „Karas ir socialdemokratija“. V. Kapsukas taip pat susipažino ir su V. Lenino parengtu RSDDP CK Manifestu „Karas ir Rusijos socialdemokratija“ [25, p. 7—8], kuriame aiškiai suformuluota marksistų pažiūra į karą, išanalizuota klasių ir partijų padėtis Rusijoje, nurodyti principiniai bolševikų partijos ir tarptautinio darbininkų judėjimo uždaviniai [1, p. 9—18].

V. Kapsukas jau pirmosiomis karo dienomis parengė oficialų LSDP Užsienio biuro pareiškimą dėl Lietuvos socialdemokratų partijos pažiūros į karą, kuriame pasisakė prieš karą, pavadindamas jį imperialistiniu; griežtai pasmerkė „tėvynės gynimo“ ir klasių bendradarbiavimo politiką [15, p. 19, 21].

Pareiškimas parašytas internacionalistine dvasia, tačiau LSDP vardu¹. V. Kapsukas čia dar nesiekia galutinai atsiriboti nuo socialšovinistų, nekelia bolševikų šūkiu — imperialistinį karą paversti pilietiniu karu.

Tačiau labai svarbu, kad sudėtingomis karo aplinkybėmis V. Kapsukas sugebėjo užimti iš esmės teisingas, artimas bolševikams pozicijas karo klausimu, marksistiniu požiūriu vertino karo pobūdį.

Vėliau, vadovaudamasis marksistiniu teiginiu, kad kiekvieną karą reikia vertinti, atsižvelgiant į jo priežastis ir tikslus, V. Kapsukas spaudoje plačiai propagavo marksistines pažiūras į karą. Jis aiškino, kad karai gali būti pažangūs ir reakcingi, teisingi ir neteisingi.

Vienas iš svarbiausių ir aktualiausių uždavinių, V. Kapsuko nuomone, yra aiškinti spaudoje karų pobūdį, „nes nuo to, koks tas karas, priklauso mūsų pažiūra į jį. Mes negalime pasmerkti visų karų, be jokio skirtumo. Bet visus imperialistinius karus mes smerkiame, nes jie pragaištingi darbininkų klasei“ [8, p. 114].

Pirmąjį pasaulinį karą V. Kapsukas laiko neteisingu, imperialistiniu karu: „Štai prasidėjo karas,— rašė jis,— aiškus daiktas imperialistinis, o ne kiltoks, karas, vedamas dėl saujelės didžiųjų finansistų reikalų“ [3, p. 70].

Norėdamas atskleisti pirmojo pasaulinio karo imperialistinį pobūdį, jo priežastis ir tikslus, V. Kapsukas spaudoje pasisako imperializmo ekonominės teorijos klausimais, aiškina naujus XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios kapitalistinės ekonomikos reiškinius. Dar 1908 metais pasirodžiuosiam straipsnyje „Kurlink eina kapitalizmo plėtojimasis?“ V. Kapsukas naujus kapitalizmo reiškinius vertino iš bendrųjų marksistinės kapitalizmo ekonominės teorijos pozicijų, t. y. taip, kaip jie buvo vertinami marksistinėje literatūroje iki V. Lenino pagrindinių veikalų imperializmo teorijos klausimais pasirodymo. V. Kapsukas rašė, kad kapitalo koncentracija veda prie monopolijų susidarymo; kad kai kurios monopolijos perauga nacionalines ribas ir tampa tarptautinėmis. V. Kapsukas buržuaziją imperializmo epochoje vertino kaip parazitinę klasę. Jis rašė: „Vyriausioji tresto valdyba tvarko visą jo gamybą. Kapitalistams jau nieko nebelieka ten daryti, kaip tik įdėti savo kapitalą ir didelius procentus už jį imti,— visa kita atlieka pasamdyti žmonės“ [14, p. 399—400]. V. Kapsukas nurodė, kad didiesiems milijonieriams priklauso ne tik šalies ekonominis gyvenimas, bet ir visos ideologinės propagandos priemonės.

¹ Tuo tarpu oportunistai iš LSDP, nors ir nepritarė karui ir grobikiškai caro vyriausybės politikai, karo metu atsidūrė bendrose gretose su nacionaline buržuazija.

Imperializmo ekonominės teorijos klausimus V. Kapsukas nagrinėjo daugelyje straipsnių, iš kurių svarbesni šie: „Karas ir s.-d.“ (1915), „Imperialistinių karų gaidynė“ (1917), „Da dėl „tėvynės gynimo“, „Karo audrai besitariant“ (1917) ir kituose. Šie straipsniai nėra specialiai skirti imperializmo ekonominei teorijai nušviesti, tačiau iš jų matyti, kad V. Kapsukas buvo susipažinęs ne tik su R. Hilferdingo, K. Kaustskio, bet ir su V. Lenino darbais imperializmo teorijos klausimais. Vertindamas imperializmą, V. Kapsukas neabejotinai rėmėsi pirmojo pasaulinio karo metu parašytais V. Lenino veikalais, kurie sudarė teorinį pagrindą ne tik Rusijos bolševikų, bet ir kitų revoliucinių marksistinių partijų veiklai.

Greta monopolijų, kaip vieno iš svarbiausių imperializmo požymių V. Kapsukas nagrinėjo ir finansinį kapitalą. „Finansinis kapitalas,— rašė V. Kapsukas,— kuris yra kartu ir bankinis, ir pramoninis kapitalas, sukles-tėjo tik paskutiniaisiais dešimtmečiais [8, p. 114]. V. Kapsukas gana teisingai apibūdina finansinį kapitalą. „Finansinis kapitalas,— rašo jis,— tai toks kapitalas, kuris kartu veikia kaip bankinis ir pramoninis kapitalas. Bankinis kapitalas dabar vis daugiau yra dedamas į pramonę, ir tuo būdu pramonės organizacija ir net visi turtai atsiduria tvirčiausiame sąryšyje su didžiaisiais bankais... Finansinis kapitalas dabar viešpatauja ir dik-tuoja valstybėms imperialistinę politiką, militarizmo stiprinimą ir grobia-muosius karus“ [12, p. 519].

Iš kitų imperializmo ekonominių požymių V. Kapsukas mini „perekli-nio“ kapitalo buvimą ir jo išvežimą. Pavyzdžiui, jis rašo, kad imperialis-tinėms valstybėms kolonijos būtinos ne tik kaip realizavimo rinkos, pigių žaliavų šaltiniai, bet ir kaip kapitalo įdėjimo sferos. Kituose straipsniuose jis pažymi, kad pastaruoju metu kapitalizmas besivystydamas perauga savo valstybių rėmus, kad visose šalyse „dabar įdėti svetimų šalių ka-pitalai“, kad JAV yra susidaręs „... kapitalo perteklius, kaip ir Europoj, o tai stumte stumia besočius kapitalistus eiti tuo pačiu žudymo keliu, kad galėtų įgyti sau naujų rinkų, naujų privilegijų ir naujų pelnų šaltinių“ [8, p. 114; 12, p. 521; 23, p. 33]. Tačiau tai tikrai atskiri pareiškimai; gilesnės kapitalo „pertekliaus“ susidarymo, kapitalo išvežimo analizės V. Kapsuko darbuose nėra.

Zymiai plačiau V. Kapsukas savo darbuose akcentuoja kovos dėl ekonominio pasaulio pasidalijimo ir teritorinio jo perdalijimo klausimus. Šiuos klausimus V. Kapsukas nagrinėja, siekdamas išsiaiškinti imperialistinių karų priežastis ir tikslus bei demaskuoti finansinio kapitalo grobišką politiką. Dar 1915 m. pradžioje V. Kapsukas, apibūdindamas LSDP užsie-nio biuro organo „Socialdemokrato“ uždavinius, rašė: „Būtinai reikia iš-aiškinti dabartinio karo priežastis ir nušviesti poziciją, kurią užėmė jame įvairių kraštų s.-d. partijos“ [19, p. 1].

Imperialistinių karų priežastimi V. Kapsukas laiko monopolijų ir fi-nansinio kapitalo viešpatavimą, monopolijų kovą dėl rinkų, žaliavų šal-tinių, kapitalo įdėjimo sferų, dėl pasaulio persidalijimo.

Jau 1915 m. straipsnyje „Karas ir s.-d.“ („Socialdemokratas“, 1915, Nr. 2) V. Kapsukas imperialistinių karų neišvengiamumą sieja su kapita-lizmo vystymosi imperializmo epochoje netolyginiu. Tiesa, šio termino jis nevertuoja, tačiau pavyzdžiais parodo, kad, pasikeitus imperialistinių valstybių jėgų santykiui, karas dėl pasaulio perdalijimo tapo neišvengia-mas. Kituose straipsniuose V. Kapsukas taip pat pabrėžia, kad imperia-listiniai karai neišvengiami, kol viešpatauja finansinis kapitalas, trestai ir monopolijos. „Nematytai auga dirbamosios spėkos, ir tiems valstybi-niams monopoliams (trestams) ankšta darosi namie, jie ieško naujų rin-kų, o tos rinkos jau užimtos. Dėl to aštrėja konkurencija su kitų valstybių

trestais ir sindikatais. Trestams eina į talką ginkluota jų valstybės spēka“ [8, p. 115].

Gyvendamas JAV, V. Kapsukas stengėsi demaskuoti grobikišką JAV imperialistinę politiką pirmojo pasaulinio karo metu, parodė, kad JAV valstybiniai veikėjai, kalbėdami apie nusiginklavimą, faktiškai ruošėsi karui. V. Kapsukas, pabrėždamas glaudų monopolijų ir valstybės ryšį, rašė, kad šiuo keliu JAV prezidentą Vilsoną verčia eiti „finansinis kapitalas, kuris laiko savo geležinėse rankose visą šalies ūkį ir verčia dirbti pagal savo norą visą valstybės mašiną [2, p. 519]. Tais pačiais metais, sugrįžęs į Rusiją, savo pirmoje paskaitoje Petrogrado Lietuvos darbininkų susirinkime birželio 23 d. V. Kapsukas kalbėjo, kad „tas finansinis kapitalas yra Amerikos viešpats, pagal kurio dūdą šoka ir Vilsonas, ir visa jo valdžia, visa didžioji spauda. Amerikos kapitalistai sėmėsi iš karo tokių pelnų, apie kuriuos seniau ir sapnuose nespapnuodavo. Tiesiog aukso lietus lijo. . . Nutuko Amerikos kapitalistai, kruvinais karo pelnais penimi, ir tiesiog pradėjo dūkti iš to nutukimo. Nebeturėjo kur didžiųjų savo kapitalų dėti, kad jie galėtų nešti tokį didelį procentą“. [2, p. 23—24]. Tokie V. Kapsuko pareiškimai yra aktualūs ir šiandien.

Marksistinės ekonominės minties vystymosi Lietuvoje požiūriu V. Kapsuko darbai imperializmo ekonominės teorijos klausimais svarbūs dėl to, kad V. Kapsukas buvo vienas iš nedaugelio Lietuvos marksistų, kuris jau pirmojo pasaulinio karo metais iš esmės teisingai suprato imperializmą, kaip monopolistinį kapitalizmą, marksistiniu-lenininiu požiūriu išaiškino pirmojo pasaulinio karo pobūdį, priežastis ir tikslus. Pasitaikantys to meto V. Kapsuko publicistikoje pareiškimai, kad dabar „įėjome į laikotarpį imperialistinės politikos, kuri gimdo imperialistinius karus, vadinasi, ir imperialistinių karų gadyne“ [8, p. 114], anaip tol nereiškia, kad V. Kapsukas laikėsi artimų K. Kautskiui požiūrį imperializmo teorijos klausimu ir suprato imperializmą kaip tam tikrą politiką. Iš V. Kapsuko darbų matyti, kad jis imperializmą suprato kaip aukštesnę kapitalizmo išsivystymo stadiją [žr. 8, p. 113, 115; 3, p. 69]. V. Kapsukas buvo nuoseklus materialistas, tvirtai laikėsi marksistinės metodologijos ir visada pabrėždavo, kad politiką nulemia ekonominiai santykiai [6, p. 380—381; 14, p. 385]. Kalbėdamas apie imperializmo politiką, jis neabejojo, kad „imperializmo politika tik tada įsivyravo“, kai atsirado finansinis kapitalas [8, p. 114].

V. Kapsuko darbai imperializmo teorijos klausimais turėjo didelę praktinę reikšmę, kadangi jie nagrinėjami, atsižvelgiant į konkrečius uždavinius, iškilusius tarptautiniame revoliuciniame darbininkų judėjime. Vienas iš svarbiausių to meto klausimų buvo „tėvynės gynimo“ klausimas, nuo kurio teisingo įvertinimo priklausė socialistų taktika karo metu. V. Kapsukas savo straipsniuose griežtai pasmerkė „tėvynės gynimo“ ir klasių bendradarbiavimo karo metu taktiką. Jis aiškino, kad imperialistiniame kare darbininkai negali ginti tėvynės, nes karas iš abiejų pusių vedamas grynai imperialistiniais tikslais. Antra vertus, kapitalizmo epochoje darbininkai iš viso neturi tėvynės¹, nes jie visur yra išnaudojami, priversti nuolatos ieškoti darbo. Tai buržuazijos tėvynė. „Kas buržuazinėje visuomenėje darbininkų tėvynės ieško, tas temdina klasinę darbininkų sąmonę. . . — rašė V. Kapsukas. — Ir nenuostabu, kad, pradėjęs ginti ne-

¹ Šį marksistinį teiginį V. Kapsukas panaudojo kovoje prieš II Internacionalo oportunistinių vadų ir buržuazinių nacionalistų skelbiamus „tėvynės gynimo“ šūkius. Tuo metu toks šio marksistinio teiginio aiškinimas buvo labai aktualus, nes į pirmą vietą V. Kapsukas iškėlė pagrindinį šio teiginio principą — klasių kovos principą.

va darbininkų tėvynę, nejučiomis atsiduria beginąs buržuazijos tėvynę“ [24, p. 254]. V. Kapsukas parodo, kad „tėvynės gynimas“ imperialistinio karo metu yra savarankiškos klasinės darbininkų pozicijos išsižadėjimas ir viešpataujančių klasių politikos rėmimas [8, p. 115]. Remdamasis pavyzdžiais, V. Kapsukas parodo, kad ir taikos, ir karo metu proletariato ir buržuazijos reikalai visiškai skirtingi, nes „karas — tai ta pati viešpataujančių klasių politika, tik kitokiais įrankiais“ [16, p. 59]. Todėl ir karo metu, aiškino V. Kapsukas, proletariatas turi vadovautis klasių kovos principais ir nepasiduoti buržuazijos įtakai.

Nuo pat pirmųjų karo dienų, nesutaikomai kovodamas prieš buržuazinį nacionalizmą, griežtai smerkdamas socialšovinizmą, V. Kapsukas dar nesuprato, kad kova su socialšovinizmu turi būti vedama iki visiško atsirobijimo nuo II Internacionalo ir naujo, t. y. III, Internacionalo sukūrimo. Tiktai vėliau, bolševikų partijos veikėjų ir Latvijos bei Lenkijos socialdemokratų partijos revoliucinių atstovų (būdamas emigracijoje, V. Kapsukas su jais palaikė glaudžius ryšius) įtakoje jis pradeda suprasti, kad nepakanka vien smerkti socialšovistus, bet reikia su jais visiškai nutraukti ryšius.

1915 metų rugsėjo 24 d. LSDP UB pareiškime, kurį parengė V. Kapsukas Cimervalde įvykusios tarptautinės socialistų konferencijos proga, viešai pritariama III Internacionalo sukūrimui ir konferencijos priimtam manifestui [17, p. 140].

Daugelyje straipsnių, parašytų karo metu, kaip „Trečioji Tarptautinė“ („Socialdemokratas“, 1915, Nr. 5), „Socialdemokratijos krizė ir mūsų uždaviniai“ („Socialdemokratas“, 1915, Nr. 4), „Dar dėl So. Bostono diskusijos“ („Kova“, 1917, Nr. 11), „Iš socialistų Tarptautinės“ („Naujoji gaidynė“, 1917, Nr. 2), V. Kapsukas ne tik smerkia socialšovinizmą, bet atskleidžia jo esmę, parodo socialšovinizmo ryšį su oportunizmu ir socialdemokratijos krizės karo metu priežastis. V. Kapsukas aiškina, kad II Internacionalo suirimas buvo dėsningas reiškinys; II Internacionalas suiro dėl įsigalėjusio jame oportunizmo. Pirmasis pasaulinis karas išryškino buržuazijos ir oportunizmo sąjungą.

„Įvykusieji skirtumai,— rašė V. Kapsukas,— tai nėra tik karo svaigulio skirtumai. Ne, visur aiškiai pasireiškė dvi srovės: socialimperialistų, nacionalistų ir tarptautinių socialistų. Teisybė, socialnacionalistų pozicija — tai yra tiktai išsiplėtojimas iki kraštutinių ribų reformistų pažiūrų: čia rasime ir klasių bendradarbiavimą, ir bendradarbiavimą su valdžia, ir „socializmo tvarkos“ augimą kapitalizmo gaidynė. . . taip pat dešiniųjų socialdemokratų raštuose jau seniai buvo galima rasti panašių į dabartines pažiūrų į kolonijinę politiką, valstybę ir tautą“ [22, p. 115]. V. Kapsuko nuomone, socialdemokratijos krizės esmę sudaro ne tai, kad vieni yra internacionalistai, kiti — nacionalistai, bet tai, kad pirmieji yra revoliucionieriai, o antrieji — reformistai [23, p. 33].

V. Kapsukas, įsigilinęs į socialšovinizmo esmę nesutaikomai kovoja prieš lietuvių socialšovistus. Straipsnyje „Dvi srovės LSDP eilėse“, kuris buvo paskelbtas 1916 metais „Socialdemokrato“ 6—8 Nr., jis išanalizavo, kodėl LSDP atsirado revoliucinė ir oportunistinė kryptys, kelia uždavinį nutraukti ryšį su oportunistais ir ryžtingai kovoti prieš juos. „... Mes turime sieną pastatyti tarp jų ir mūsų,— rašė V. Kapsukas.— Vidurio čia negali būti. Arba su tarptautine revoliucine socialdemokratija, arba su tautine buržuazija — Tertium non datur (trečiojo kelio nėra)“ [5, p. 229].

Pirmojo pasaulinio karo metu V. Kapsuko duota socialšovinizmo charakteristika rodo teorinį jo brandumą; iš šios charakteristikos matyti, kad leninizmas ir juo pagrįsta nuosekli bolševikų kova prieš oportunizmą bei socialšovinizmą turėjo didžiulę įtaką V. Kapsukui.

1916 metais kovo 17 d. laiške įžymiam Latvijos bolševikui J. Berziui V. Kapsukas rašė: „O mes stojame (nenoriu dar pasakyti „stovime“, nes tik dabar galutinai atsistojame) į visiškai aiškias internacionalistines kairiosios socialdemokratijos pozicijas. Besiskirdami kai kuriomis detalėmis nuo Rusijos bolševikų, apskritai imant, su jais mes visiškai solidarūs“ [18, p. 214].

Nesutarimų visų pirma buvo pažiūroje į centristus.

Be dešiniojo sparno, kuris atvirai gynė buržuaziją, visose II Internacionalo partijose buvo ir kita oportunizmo forma — centrizmas. Lenino nuomone, centrizmas, kuris žodžiais pripažino marksizmą, o darbais rėmė buržuaziją, yra žalingiausia oportunizmo atmaina. Todėl Leninas reikalavo ne tik kritikuoti centristus, bet ir visiškai nutraukti su jais organizacinius ryšius, neįsileisti jų į naują III Internacionalą.

Pritardamas bolševikams pagrindiniais revoliucinio judėjimo klausimais, pripažindamas, kad į III Internacionalą negalima įsileisti dešiniųjų oportunistų, V. Kapsukas nekovojo pakankamai griežtai nei prieš K. Kautskį, nei apskritai prieš centristus, nes laikė juos svyruojančiais, galinčiais pakeisti savo pažiūras. Jo nuomone, bolševikai „per daug mechaniškai nori išspręsti tą didžiąją socialdemokratijos krizę“ [4, p. 222]. V. Kapsukas laikėsi pažiūros, kad centrą (K. Kautskį) būtina kritikuoti, „stumti jį į kairę“. „Vienok amžinai pasmerkti jį, kaip ir socialimperialistus, nesutikti priimti Vokietijos opozicijos tarptautinės konferencijos — mes negalime, nes žiūrime į ją, kaip į besitariančią prie mūsų pozicijos“ [4, p. 223].

Nors Kapsuko pažiūros į kovą prieš centristus bei jo nuomonė dėl III Internacionalo sudėties tuo metu skyrėsi nuo bolševikų pažiūrų tais klausimais, tačiau jis neabejojamai buvo bolševikų šalininkas, siekė suartėti su Rusijos bolševikų partija. 1916 metais straipsnyje „20-metinėms LSDP sukaktuvėms“ jis viešai pareiškė: „Mes nebenorime būti atsiskyreliais, kaip iki šiol buvome, ir artinamės su tais, kurie yra mums artimiausi“ [4, p. 223].

Suartėdamas su bolševikais, V. Kapsukas darėsi vis nuoseklesnis marksistas-leninietis, bolševikų partijos strategijos ir taktikos šalininkas. 1917 m. vasario mėnesį, pasisakydamas už imperialistinio karo pavertimą pilietiniu karu, jis pritaria pagrindiniam bolševikų karo meto lozungui: „Mūsų obalsis,— rašė V. Kapsukas,— turi būti: prieš imperializmą, už socializmą! prieš imperialistinius karus, už piliečių karą dėl socializmo!“ [3, p. 70].

V. Kapsukas galutinai suartėjo su bolševikais 1917 m. birželio mėnesį, kai įstojo į Rusijos bolševikų partiją.

Pirmojo pasaulinio karo metu parašyti V. Kapsuko darbai, kuriuose jis aiškina imperializmo teorijos klausimus, populiarino bolševikų pažiūras į kovą prieš oportunizmą, padėjo besikuriančiai LKP, kuri turėjo vadovauti bręstančiai proletarinei revoliucijai Lietuvoje, ideologiškai susiformuoti ir atsiriboti nuo oportunistinių elementų.

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ИМПЕРИАЛИЗМА В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ В. КАПСУКАСА

Д. ВЕДЕРАЙТЕ

Резюме

В многостороннем литературном наследии В. Капсукаса значительное место принадлежит популяризации марксистско-ленинского экономического учения.

Начав свою общественно-политическую деятельность как революционный демократ, В. Капсукас под влиянием марксистской литературы, растущего революционного движения в России, личного знакомства с В. И. Лениным и другими видными большевиками переходит на позиции революционной социал-демократии, становится зрелым марксистом, пламенным пропагандистом идей ленинской партии.

В годы первой мировой войны В. Капсукас написал много статей, в которых, стоя на позициях, близких к позициям большевиков, пропагандировал взгляды революционной социал-демократии на характер, причины и цели войны, призывал к борьбе против социал-шовинизма и национализма. В этих статьях затрагивались также общие положения экономической теории империализма. Судя по ним, В. Капсукас был в то время знаком не только с работами Р. Гильфердинга и К. Каутского, но и В. И. Ленина. Оценивая империализм, Капсукас, по мнению автора, руководствовался главным образом произведениями В. И. Ленина, написанными во время первой мировой войны и явившимися теоретической основой не только в деятельности большевиков, но и марксистов других партий.

Статьи В. Капсукаса для развития марксистско-ленинской экономической мысли в Литве значительны тем, что он был одним из немногих литовских марксистов, которые уже в годы первой мировой войны по существу правильно поняли империализм как монополистический капитализм.

Практическое значение его работ периода первой мировой войны определяется тем, что теоретические вопросы в них исследуются в свете новых задач международного революционного рабочего движения. Уже в первые дни войны в «Заявлении заграничного бюро СДПЛ» об отношении литовской социал-демократии к войне В. Капсукас оценил войну как империалистическую, резко осудил политику «обороны родины».

В ряде статей, написанных в 1915—1917 гг., В. Капсукас высказывает непримиримость к социал-шовинизму, разъясняет его сущность, связь с оппортунизмом и показывает, что крах II Интернационала был закономерным ввиду господствующего в нем оппортунизма. Такая характеристика социал-шовинизма свидетельствует о теоретической зрелости В. Капсукаса, о глубоком понимании им позиций ленинизма, последовательной борьбе большевиков против оппортунизма и социал-шовинизма.

Несмотря на некоторые отклонения от позиции большевиков по отношению к центрам и составу III Интернационала, Капсукас становился все более последовательным сторонником стратегии и тактики ленинской партии. Летом 1917 г. Капсукас вступил в ее ряды.

LITERATORA IR SALTINIAI

1. V. I. Leninas, Karas ir Rusijos socialdemokratija, Raštai, t. 21, V., 1953.
2. V. Kapsukas, Amerikos darbininkai ir Rusijos revoliucija, Raštai, t. 7, V., 1964.
3. V. K. [V. Kapsukas], Da dėl „tėvynės gynimo“, „Naujoji gadynė“, 1917, Nr. 2.
4. V. Kapsukas, 20-metinėmis LSDP sukaktuvėmis, Raštai, t. 6, V., 1963.
5. V. Kapsukas, Dvi srovės LSDP eilėse, Raštai, t. 6, V., 1963.
6. V. Kapsukas, Istorinis materializmas, Raštai, t. 3, V., 1961.
7. V. K. [V. Kapsukas], Iš socialistų Tarptautinės, „Naujoji gadynė“, 1917, Nr. 2.
8. [V. Kapsukas], Imperialistinių karių gadynėj „Naujoji gadynė“, 1917, Nr. 3.
9. V. Kapsukas, Karas tarp Rusijos ir Japonijos, Raštai, t. I, V., 1960.
10. V. Kapsukas, Karo atbalsiai Lietuvoje, Raštai, t. I, V., 1960.
11. [V. Kapsukas], Karas ir s.-d., „Socialdemokratas“, 1915, Nr. 2.
12. V. Kapsukas, Karo audrai besitartinant, Raštai, t. 6, V., 1963.
13. [V. Kapsukas], Klasių kova, o ne vienybė, „Socialdemokratas“, 1915, Nr. 3.
14. V. Kapsukas, Kurlink eina kapitalizmo plėtojimasis? Raštai, t. 3, V., 1961.
15. V. Kapsukas, LSDP ir karas, LSDP užsienio biuro pareiškimas, Raštai, t. 6, V., 1963.
16. V. Kapsukas, Lietuvių buržuazija ir karas, Raštai, t. 6, V., 1963.
17. V. Kapsukas, Lietuvos socialdemokratija ir Internacionalas, Raštai, t. 6, V., 1963.
18. V. Kapsukas, Laiškas J. Berziniui, Raštai, t. 6, V., 1963.
19. [V. Kapsukas], Mūsų uždaviniai, „Socialdemokratas“, 1915, Nr. I.
20. [V. Kapsukas], Nuo nacionalizmo ligi tarptautinės revoliucinės s.-d., „Socialdemokratas“, 1916, Nr. 6—8.
21. V. Kapsukas, Rusijos karas su Japonija, Raštai, t. I, V., 1960.
22. V. Kapsukas, Socialdemokratijos krizė ir mūsų uždaviniai, Raštai, t. 6, V., 1963.
23. [V. Kapsukas], Trečioji Tarptautinė, „Socialdemokratas“, 1915, Nr. 5.
24. [V. Kapsukas], Tėvynės gynimas „imperializmo gadynėj“, „Naujoji gadynė“, 1917, Nr. 6.
25. Pratarmė (V. Kapsuko leidžiamiems raštams), V. Kapsukas, Raštai, t. 6, V., 1963.